e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

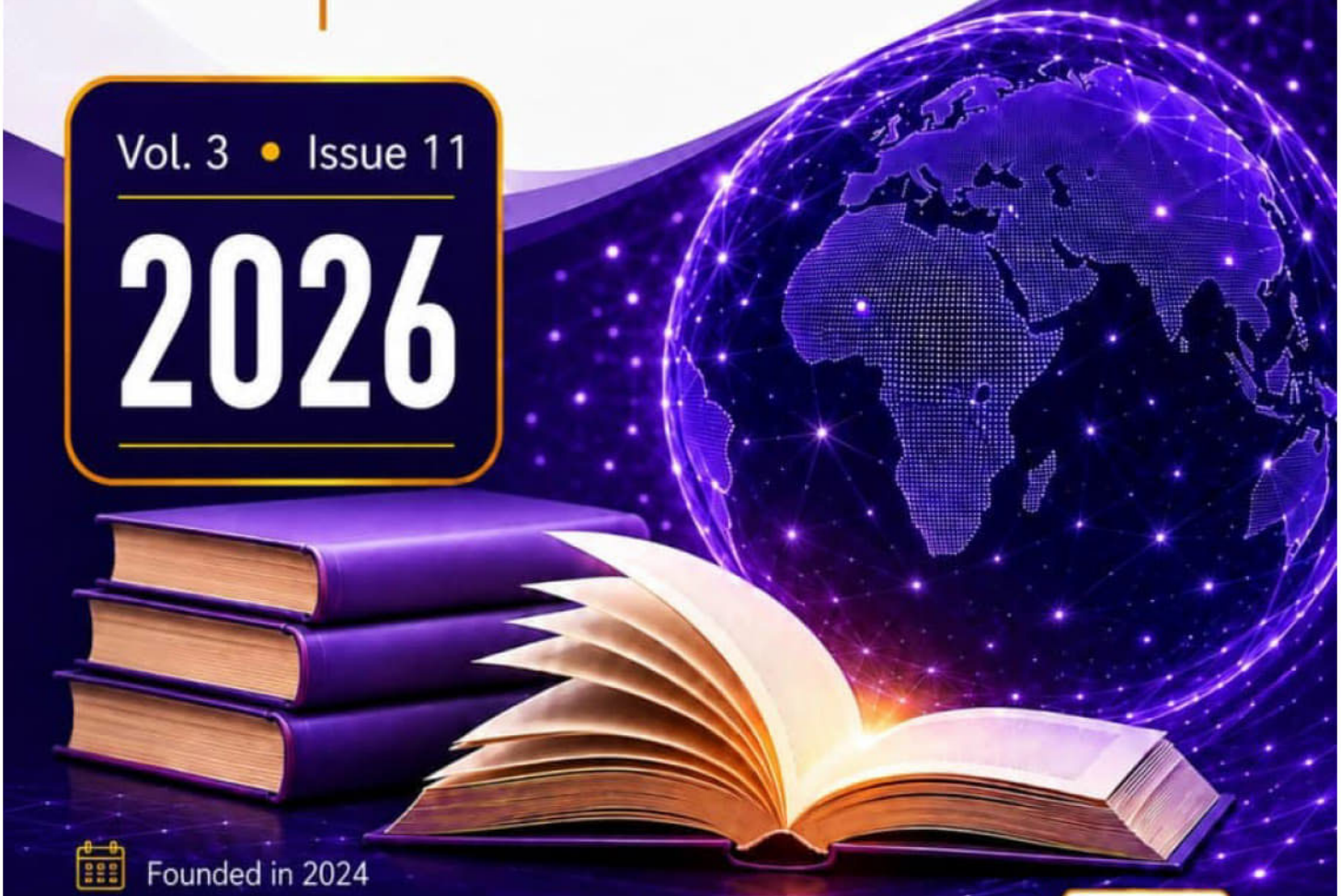
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 11

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/dynavy57

FOROBIY TA'LIMOTIDA MUSIQANING FALSAFIY-ESTETIK MOHIYATI VA INSON RUHIY HAYOTIDAGI O'RNI

Yuldashev Faxriddin Abduvasitovich
Oziq-ovqat texnologiyasi va muhandisligi xalqaro instituti, professor, (PhD).
e-mail: f.yuldashevphd@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0000-0003-2917-2781

Annotatsiya.
Mazkur maqolada musiqaning falsafiy-estetik mohiyati, inson ruhiy hayotiga ta'siri hamda axloqiy-ma'naviy kamolotdagi o'rni tarixiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy e'tibori Abu Nasr Forobiyning musiqaga oid qarashlariga qaratilib, uning "Kitāb al-Mūsīqā al-Kabīr" asarida bayon etilgan musiqa nazariyasi, tovushning fizik xususiyatlari, musiqiy uyg'unlik va amaliy ijro masalalari yoritiladi. Shuningdek, Aflotun va Arastuning musiqaga oid axloqiy-pedagogik qarashlari, Pifagor an'anasidagi kosmik uyg'unlik konsepsiyasi hamda Artur Shopengauerning musiqani iroda bilan bog'lovchi estetik nazariyasi qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida musiqaning falsafiy talqinlari tarixiy taraqqiyot davomida matematik uyg'unlik, axloqiy tarbiya, hissiy tajriba va metafizik mazmun kabi turli nazariy yo'nalishlarda shakllangani asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: musiqa falsafasi, estetik tafakkur, ruhiy hayot, musiqiy uyg'unlik, axloqiy tarbiya, metafizika, musiqiy idrok, qiyosiy falsafa.

ФИЛОСОФСКО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ МУЗЫКИ И ЕЁ РОЛЬ В ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА В УЧЕНИИ АЛЬ-ФАРАБИ

Юлдашев Фахриддин Абдуваситович
Международный институт пищевых технологий и инженерии, профессор, (PhD).

Аннотация.
В статье с историко-философской точки зрения анализируются философско-эстетическая сущность музыки, её влияние на духовную жизнь человека и роль в нравственном и духовном совершенствовании личности. Основное внимание уделяется музыкально-философским взглядам Абу Насра аль-Фараби. Рассматриваются изложенные в его труде «Большая книга о музыке» (*Kitāb al-Mūsīqā al-Kabīr*) вопросы музыкальной теории, физических свойств звука, музыкальной гармонии и исполнительской практики. Кроме того, проводится сравнительный анализ этико-педагогических воззрений Платона и Аристотеля на музыку, концепции космической гармонии в пифагорейской традиции, а также эстетической теории Артура Шопенгауэра, связывающей музыку с понятием воли. В результате исследования обосновывается положение о том, что философские интерпретации музыки на протяжении истории формировались в различных теоретических направлениях, связанных с математической гармонией, нравственным воспитанием, эмоциональным опытом и метафизическим содержанием.

Ключевые слова: философия музыки, эстетическое мышление, духовная жизнь, музыкальная гармония, нравственное воспитание, метафизика, музыкальное восприятие, сравнительная философия.

THE PHILOSOPHICAL AND AESTHETIC ESSENCE OF MUSIC AND ITS ROLE IN HUMAN SPIRITUAL LIFE IN AL-FARABI'S THOUGHT

Yuldashev Faxriddin Abduvasitovich
International Institute of Food Technology and Engineering, Professor, (PhD).

Abstract.
This article examines the philosophical and aesthetic essence of music, its influence on human spiritual life, and its role in moral and spiritual development from a historical-philosophical perspective. The primary focus is on Abu Nasr al-Farabi's views on music, particularly the issues of musical theory, the physical properties of sound, musical harmony, and performance practice discussed in his *Kitāb al-Mūsīqā al-Kabīr* (*The Great Book of Music*). The article also presents a comparative analysis of Plato's and Aristotle's ethical and pedagogical views on music, the concept of cosmic harmony in the Pythagorean tradition, and Arthur Schopenhauer's aesthetic theory linking music to the concept of will. The study argues that philosophical interpretations of music have historically developed along various theoretical lines, including mathematical harmony, moral education, emotional experience, and metaphysical meaning.

Keywords: philosophy of music, aesthetic thought, spiritual life, musical harmony,

moral education, metaphysics, musical perception, comparative philosophy.

Kirish. Musiqa insoniyat madaniyati tarixida nafaqat estetik zavq manbai, balki insonning hissiy tajribasi, tafakkuri va ma'naviy hayoti bilan bog'liq murakkab hodisa sifatida namoyon bo'lgan. Uning mohiyatini anglash masalasi qadimgi davrlardan boshlab falsafaning muhim muammolaridan birini tashkil etadi. Musiqiy tovushlarning qanday qonuniyatlar asosida tashkil topishi, ularning inson hissiyotlariga ta'siri va axloqiy tarbiyadagi imkoniyatlari turli tarixiy davrlarda mutafakkirlar tomonidan turlicha izohlangan.

Musiqa falsafasining tarixiy taraqqiyotida bir-biri bilan bog'liq, biroq aynan bir xil bo'lmagan bir necha yo'nalish shakllangan. Birinchi yo'nalish musiqaning matematik va akustik asoslarini o'rganishga qaratilgan. Ikkinchi yo'nalish uning inson xarakteri va axloqiy tarbiyasiga ta'sirini tahlil qiladi. Uchinchi yo'nalish esa musiqaning borliq, ruhiyat va insonning mavjudlikni anglash tajribasi bilan munosabatini ochib berishga intiladi. Mazkur masalalarni o'rganishda Abu Nasr Forobiy merosi alohida ahamiyatga ega. Uning «Kitāb al-Mūsīqā al-Kabīr» («Katta musiqa kitobi») asari o'rta asr Sharqida musiqa nazariyasini tizimli ravishda o'rganishga bag'ishlangan muhim ilmiy-falsafiy manbalardan biridir. Asarda tovushning hosil bo'lishi, musiqiy intervallar, ohang va ritm, cholg'u asboblari hamda nazariy bilim bilan amaliy ijro o'rtasidagi munosabat masalalari ko'rib chiqiladi. Shu jihatdan, Forobiy musiqani faqat san'at amaliyoti doirasida emas, balki ilmiy tekshirish va nazariy anglash obyekti sifatida ham o'rganadi [1; 2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqotda tarixiy-falsafiy tahlil, qiyosiy tahlil va konseptual sharhlash usullaridan foydalaniladi. Bunda tarixiy mutafakkirlarning o'z asarlarida ilgari surgan qarashlari bilan keyingi davrlarda ularga nisbat berilgan umumlashtiruvchi talqinlarni farqlashga alohida e'tibor qaratiladi.

Abu Nasr Forobiyning musiqa haqidagi qarashlari o'rta asr Sharq ilm-fani va falsafasining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Uning «Kitāb al-Mūsīqā al-Kabīr» asarida musiqa nazariyasi muayyan tushunchalar, kuzatishlar va tahlil usullari asosida bayon etiladi. Forobiyning yondashuvida musiqani anglash uchun faqat ijrochilik tajribasi yetarli emas; musiqiy hodisalarning sabablarini, tovushlar o'rtasidagi munosabatlarni va ohang tuzilishining qonuniyatlarini ham o'rganish talab etiladi.

Forobiy musiqa nazariyasini tovushning fizik xususiyatlari va musiqiy munosabatlarning tahlili bilan bog'laydi. Tovushning hosil bo'lishi, balandliklar o'rtasidagi farq, intervallarning o'zaro munosabati va ritmik tuzilishlar musiqiy bilimning nazariy asoslarini tashkil etadi. Shu bilan birga, cholg'u asboblarining tuzilishi va ularning amaliy imkoniyatlari ham musiqa nazariyasining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi [1; 2].

Mazkur yondashuvning ahamiyati shundaki, musiqiy tajriba va nazariy bilim bir-biridan ajralgan hodisalar sifatida emas, balki o'zaro aloqador jarayonlar sifatida talqin qilinadi. Musiqachi tovushlarni amalda hosil qilishi va ularni eshitish orqali farqlashi mumkin, biroq musiqiy qonuniyatlarni chuqur anglash uchun ushbu tajribani nazariy tahlil bilan to'ldirish zarur. Demak, Forobiy ta'limotida sezgi tajribasi bilan aqliy tahlilning o'zaro munosabati muhim metodologik ahamiyat kasb etadi.

Forobiyning qarashlarini Pifagor an'anasidagi musiqiy uyg'unlik g'oyasi bilan qiyoslashda ham muhim farqlarni hisobga olish lozim. Pifagorchilar musiqiy nisbatlar bilan koinot tartibi o'rtasidagi uyg'unlikni ta'kidlagan bo'lsalar, Forobiy musiqa nazariyasining asoslarini real tovushlar, ularning eshitilish xususiyatlari va amaliy musiqiy faoliyat orqali tekshirishga ham katta e'tibor beradi. Zamonaviy tadqiqotlarda uning samoviy jismlarning harakatini musiqiy qonuniyatlarning bevosita asosi sifatida qabul qilmasligi Forobiy musiqa falsafasining o'ziga xos jihatlaridan biri sifatida talqin etiladi [3; 7]. Shu sababli Forobiy ta'limotini faqat musiqaning kosmik uyg'unlikni ifodalashi haqidagi qarashlar bilan cheklash uning ilmiy mazmunini to'liq ochib bermaydi. Uning merosi nazariy musiqashunoslik, akustika, ritmshunoslik va ijrochilik amaliyotini o'zaro bog'liq holda o'rganish imkonini beradi.

Musiqaning ruhiy hayot bilan munosabati ham Forobiy qarashlarini falsafiy jihatdan talqin qilishda muhim o'rin tutadi. Biroq musiqaning inson ruhiyatiga ta'siri haqidagi umumiy fikrlarni Forobiyning bevosita iqtiboslari sifatida keltirishdan oldin ularni asl matn bilan solishtirish zarur. Ilmiy jihatdan to'g'ri yondashuv uning musiqa haqidagi nazariy qarashlarini umumiy falsafiy tizimi bilan bog'liq holda sharhlash va manbada tasdiqlanmagan jumlalarni qo'shtirnoq ichida bermaslikdan iborat.

Qadimgi yunon falsafasida musiqa masalasi matematik nisbatlar, inson xarakteri va jamiyatdagi tarbiya bilan bog'liq holda o'rganilgan. Pifagor an'anasida musiqiy intervallar va sonli nisbatlar o'rtasidagi munosabatga e'tibor qaratilib, musiqiy uyg'unlik borliqdagi tartibni tushunish bilan bog'langan. Keyinchalik bu qarashlar «sferalar musiqasi» konsepsiyasi doirasida rivojlangan. Mazkur konsepsiyada koinotdagi tartib va uyg'unlik musiqiy nisbatlarga qiyoslanadi. Biroq uni sayyoralar inson eshitadigan ma'noda haqiqiy tovush chiqaradi, degan qat'iy fizik da'vo bilan tenglashtirish to'g'ri emas. Pifagor an'anasining falsafiy ahamiyati, avvalo, borliqdagi munosabatlarni matematik tartib va uyg'unlik orqali anglashga intilishida namoyon bo'ladi [6].

Aflotun musiqaning axloqiy va tarbiyaviy vazifalariga alohida e'tibor qaratadi. Uning «Davlat» dialogida musiqiy ritm va uyg'unlikning inson qalbi hamda xarakteri shakllanishiga ta'siri muhokama qilinadi. Aflotun uchun musiqa ta'lim-tarbiyaning oddiy qo'shimcha vositasi emas, balki insonning estetik didi va axloqiy moyilliklarini shakllantirish bilan bog'liq hodisadir [2]. Bu qarashda musiqaning qadri uning keltirib chiqaradigan zavqi bilangina belgilanmaydi. Musiqiy tarbiyaning mazmuni hamda u shakllantiradigan odatlar ham muhimdir. Shuning uchun Aflotun musiqani shaxs tarbiyasi va ideal davlat haqidagi siyosiy-falsafiy qarashlari bilan bog'liq holda tahlil qiladi.

Arastu musiqaning vazifalarini yanada ko'p qirrali tarzda izohlaydi. Uning «Siyosat» asarida musiqa tarbiya, hordiq va intellektual-ma'naviy kamolot bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Arastu musiqiy asarlar turli xarakter va hissiy holatlarni ifodalashi, tinglovchida muayyan kechinmalarni uyg'otishi mumkinligini ta'kidlaydi. Musiqaning tarbiyaviy

qiymati ham shu ta’sir bilan bog‘liq [1].

Arastu qarashlarida katarsis tushunchasi ham muhim ahamiyatga ega. Biroq katarsisni barcha holatlarda oddiy «ruhiy poklanish» yoki musiqaning bevosita davolovchi ta’siri sifatida talqin qilish masalaning murakkabligini soddalashtiradi. Arastuning «Siyosat» asarida musiqaning ayrim hissiy holatlarni yengillashtirish yoki muvozanatlashtirish imkoniyati muhokama qilinadi, ammo bu fikrni zamonaviy klinik musiqa terapiyasining ilmiy isboti sifatida ko‘rsatish mumkin emas.

Forobiy bilan antik mutafakkirlar o‘rtasidagi umumiylik musiqani inson va jamiyat hayotidan ajratib bo‘lmasligida namoyon bo‘ladi. Biroq ularning nazariy maqsadlari bir xil emas: Pifagor an’anasida sonli nisbatlar va kosmik tartibga, Aflotun qarashlarida axloqiy-siyosiy tarbiyaga, Arastu ta’limotida esa musiqaning bir nechta ijtimoiy va hissiy vazifalariga e’tibor qaratiladi. Forobiy merosida musiqaning nazariy asoslarini tizimlashtirish, fizik xususiyatlarini o‘rganish va ijrochilik amaliyotini tushuntirish masalalari alohida o‘rin egallaydi.

Antik davrning keyingi bosqichlari va ilk nasroniylik tafakkurida musiqa masalasi ruh, tartib va ma’naviy idrok muammolari bilan chambarchas bog‘landi. Plotin falsafasida go‘zallik va uyg‘unlikning mohiyati sezgi orqali idrok qilinadigan shakllardan tashqaridagi ma’naviy tartib bilan aloqador. Shu nuqtayi nazardan, musiqiy uyg‘unlikni insonning go‘zallikni anglash tajribasi doirasida sharhlash mumkin. Biroq Plotinga tegishli deb keltiriladigan «musiqa ruhning ilohiy manbaga intilishidir» kabi jumlalarni uning aniq asari va tarjimasidan tekshirmasdan so‘zma-so‘z iqtibos sifatida ishlatish ilmiy jihatdan maqbul emas. Plotinning qarashlarini uning go‘zallik, ruh va aqliy idrok haqidagi umumiy ta’limoti asosida sharhlash aniqroq usul hisoblanadi.

Avgustin Avreliy merosida esa musiqa, ritm va vaqt masalalari muhim o‘rin tutadi. Uning «De musica» asari ritm va musiqiy tartibni tahlil qilishga bag‘ishlangan bo‘lib, «Confessiones» asarida vaqtni anglash muammosi alohida falsafiy masala sifatida ko‘rib chiqiladi. Ushbu asarlarni bir-biridan farqlash zarur: Avgustinning vaqt haqidagi fikrlarini musiqaga oid barcha mulohazalari bilan bevosita tenglashtirib bo‘lmaydi. Plotin va Avgustin qarashlarini Forobiy qarashlari bilan qiyoslashda ularning musiqiy hodisalarga yondashuv darajasi va maqsadlarini hisobga olish kerak. Plotin va Avgustin qarashlarida ma’naviy tartib, ruh va vaqt bilan bog‘liq masalalar muhim bo‘lsa, Forobiy musiqiy tovushlarning fizik va nazariy xususiyatlarini batafsil o‘rganadi. Shunga qaramay, bu yondashuvlar musiqa hodisasini faqat hissiy zavq bilan cheklab bo‘lmasligini ko‘rsatadi.

Yangi davr falsafasida musiqa bilan inson hissiyotlari, bilish jarayoni va estetik hukm o‘rtasidagi munosabat yanada murakkab tarzda talqin qilindi. Bu davr mutafakkirlarini yagona nazariy yo‘nalishga birlashtirib bo‘lmaydi: ayrimlari musiqaning ratsional va matematik asoslariga, boshqalari esa uning hissiy ta’siri va estetik tajribadagi o‘rniga e’tibor qaratgan.

Artur Shopengauer musiqaga alohida metafizik maqom beradi. Uning «Dunyo iroda va tasavvur sifatida» asarida musiqa boshqa san’at turlaridan farqli ravishda hodisalar ortidagi irodaning bevosita ifodasi sifatida talqin qilinadi. Shopengauerning fikricha, tasviriy san’atlar ko‘proq g‘oyalar va hodisalar dunyosi bilan bog‘liq bo‘lsa, musiqa inson mavjudligining chuqurroq qatlamlarini ifodalash imkoniyatiga ega [4]. Bunday qarash musiqaning ruhiy ta’sirini oddiy hissiy qo‘zg‘alish darajasidan yuqoriroq nazariy doirada tushuntirishga intiladi. Biroq Shopengauerning musiqani irodaning ifodasi deb bilishi falsafiy-metafizik pozitsiya bo‘lib, uni musiqaning obyektiv ravishda metafizik mohiyatga ega ekanining ilmiy isboti sifatida talqin qilish mumkin emas.

Immanuil Kantning musiqaga munosabati esa boshqa nazariy asosga ega. Uning «Hukm qobiliyatini tanqid qilish» asarida musiqa estetik hukm, zavq va san’at turlarining o‘zaro munosabati doirasida muhokama qilinadi. Kant musiqaning hissiy ta’sir kuchini e’tirof etgan holda, uning tushunchaviy mazmun va estetik qiymat bilan munosabatini muammoli masala sifatida ko‘radi [5]. Demak, Shopengauer musiqani borliqning ichki mohiyatini ifodalovchi san’at sifatida yuksak baholasa, Kant uning estetik ta’siri va hukm qobiliyati bilan munosabatini tahlil qiladi. Bu ikki qarash o‘rtasidagi farq musiqaning falsafiy talqinida yagona nuqtayi nazar mavjud emasligini ko‘rsatadi.

Forobiy ilgari surgan g‘oyalar bilan qiyoslaganda esa yana bir muhim tafovut yuzaga chiqadi. Forobiyning asosiy e’tibori musiqaning nazariy asoslarini, tovushlar munosabatini va musiqiy amaliyotni tizimli tushuntirishga qaratilgan. Shopengauer va Kant esa musiqaning san’at sifatidagi maqomi, estetik tajriba va insonning borliqni anglash imkoniyatlari bilan bog‘liq savollarga urg‘u beradi. Shu sababli ushbu mutafakkirlarning qarashlarini bir-birining bevosita davomi sifatida emas, balki musiqaning turli jihatlarini yorituvchi falsafiy yondashuvlar sifatida baholash maqsadga muvofiq.

MUHOKAMA

Musiqaning inson ruhiy hayotiga ta’siri uning falsafiy tahlilidagi eng muhim masalalardan biridir. Musiqiy asarlar quvonch, qayg‘u, sokinlik, keskinlik yoki tantanavorlik kabi hissiy holatlarni ifodalashi mumkin. Bunday ta’sir musiqaning ritmik tuzilishi, ohang yo‘nalishi, tembri, ijro uslubi va tinglovchining individual hamda madaniy tajribasi bilan bog‘liq. Biroq musiqaning hissiy ta’siri barcha tinglovchilarda bir xil bo‘ladi, deb hisoblash to‘g‘ri emas. Bir musiqiy asar muayyan insonda xotirjamlik uyg‘otsa, boshqa insonda sog‘inch yoki iztirob bilan bog‘liq xotiralarni faollashtirishi mumkin. Shu sababli musiqaning ruhiyatga ta’sirini izohlashda umumiy nazariy qarashlar bilan individual tajriba o‘rtasidagi farqni saqlash lozim.

Aflotun va Arastu musiqaning axloqiy tarbiya hamda hissiy holatlar bilan munosabatini o‘rgangan bo‘lsalar, Forobiy musiqiy tovushlar va ularning tashkil topish qonuniyatlarini tizimli tushuntirishga intilgan. Shopengauer esa musiqaning inson kechinmalari bilan munosabatini metafizik talqin doirasiga olib kirgan. Ushbu yondashuvlarning qiyosiy tahlili musiqaning ruhiy hayotdagi o‘rnini faqat bitta sabab yoki nazariyaga bog‘lab tushuntirish mumkin emasligini ko‘rsatadi. Musiqaning tarbiyaviy imkoniyatlari ham shunday ko‘p qirrali xususiyatga ega. Musiqiy ta’lim tinglash madaniyati, ijodiy fikrlash, estetik did va jamoaviy faoliyat ko‘nikmalarining rivojlanishiga yordam berishi mumkin. Lekin bunday imkoniyatlarning amalga oshishi ta’lim mazmuni, musiqiy muhit, pedagogik usullar va insonning

shaxsiy xususiyatlariga ham bog‘liq.

Musiqaning terapevtik ahamiyati haqida fikr yuritilganda ham tarixiy-falsafiy qarashlar bilan zamonaviy klinik amaliyotni farqlash zarur. Qadimgi va o‘rta asr mutafakkirlari musiqaning inson holatiga ta’sirini turlicha izohlaganlar. Biroq ushbu mulohazalarning mavjudligi muayyan kasalliklarni musiqa yordamida davolash samaradorligini o‘z-o‘zidan isbotlamaydi. Bunday xulosalar uchun alohida empirik va klinik tadqiqotlar talab etiladi. Shunday qilib, musiqa insonning individual hissiy tajribasi bilan bir qatorda, uning ijtimoiylashuvi, madaniy xotirasi va estetik dunyoqarashi shakllanishida ham muhim o‘rin tutadi. Bu jihatlar musiqani falsafiy, madaniy va psixologik nuqtayi nazarlardan o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish zaruratini yuzaga keltiradi.

NATIJALAR

Forobiy qarashlarining o‘ziga xosligini aniqlash uchun uni boshqa mutafakkirlar bilan faqat umumiy o‘xshashliklar asosida qiyoslash yetarli emas. Qiyosiy tahlilda har bir faylasufning musiqani qanday savollar orqali o‘rganganini va qaysi nazariy vositalardan foydalanganini aniqlash muhimdir. Pifagor an’anasida musiqiy nisbatlar va borliqdagi matematik tartib o‘rtasidagi munosabat ustuvor bo‘lsa, Aflotun musiqaning axloqiy-siyosiy tarbiyadagi rolini ta’kidlaydi. Arastu musiqaning ta’lim, hordiq va hissiy ta’sir kabi bir nechta vazifalarini tahlil qiladi. Forobiy esa tovush, interval, ritm va ijrochilikka oid nazariy masalalarni tizimlashtirib, musiqani mustaqil ilmiy o‘rganish obyektiga aylantirishga katta hissa qo‘shadi [1; 2; 6; 7].

Shopengauer nazariyasida musiqa inson mavjudligining ichki mohiyatini ifodalovchi san’at sifatida talqin etiladi. Kant esa musiqaning estetik hukm va hissiy zavq bilan munosabatini tahlil qiladi [4; 5]. Bu ikki mutafakkirning qarashlari Forobiyning musiqiy nazariyasini almashtirmaydi, balki musiqani boshqa falsafiy muammolar doirasida tushunish imkoniyatini kengaytiradi.

Ushbu taqqoslashdan uchta asosiy xulosa kelib chiqadi. Birinchidan, musiqa falsafasi tarixida nazariy-matematik, axloqiy-pedagogik va metafizik-estetik yondashuvlar o‘zaro aloqada rivojlangan bo‘lsa-da, ularning maqsadlari bir xil emas. Ikkinchidan, Forobiy merosining muhim xususiyati musiqaning fizik, matematik va amaliy jihatlarini tizimli tahlil qilishidir. Uchinchidan, musiqaning inson ruhiy hayotiga ta’siri haqidagi qarashlarni tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy mezonlar asosida farqlash zarur.

Demak, Forobiyning musiqa falsafasini o‘rganish Sharq va G‘arb tafakkuri o‘rtasidagi umumiylik hamda farqlarni aniqlashga xizmat qiladi. Bunday yondashuv musiqani faqat estetik zavq manbai sifatida emas, balki nazariy bilim, madaniy tajriba va insonning o‘zini anglash jarayonlari bilan bog‘liq ko‘p qirrali hodisa sifatida tushunish imkonini beradi.

XULOSA. Musiqaning falsafiy-estetik mohiyati insonning hissiy tajribasi, tafakkuri, axloqiy shakllanishi va borliqni anglash jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq. Falsafa tarixida ushbu munosabat turli nazariy yo‘nalishlarda yoritilgan: Pifagor an’anasida musiqiy nisbatlarning matematik va kosmik talqini, Aflotun qarashlarida musiqaning axloqiy-tarbiyaviy vazifasi, Arastu ilgari surgan g‘oyalarda uning ko‘p funksiyali ijtimoiy va hissiy ahamiyati, Shopengauer qarashlarida esa metafizik-estetik mazmuni ustuvorlik kasb etadi.Forobiyning «Kitāb al-Mūsīqā al-Kabīr» asari musiqani tizimli nazariy tahlil qilish an’anasining muhim namunasi hisoblanadi. Asarda tovushning fizik xususiyatlari, musiqiy intervallar, ritm, cholg‘u asboblari va nazariy bilim bilan amaliy ijro o‘rtasidagi munosabat kabi masalalarning yoritilishi Forobiy merosining ilmiy ahamiyatini belgilaydi. Uning qarashlarini faqat kosmik uyg‘unlik yoki ruhiy ta’sir haqidagi umumiy mulohazalarga qisqartirish esa ushbu merosning mazmunini to‘liq ochib bermaydi.Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, musiqaning mohiyatini tushuntiruvchi nazariyalar bir-birini to‘liq inkor etmaydi, biroq ular turli muammolarga javob izlaydi. Musiqaning tuzilishini anglash, uning axloqiy ta’sirini baholash va inson ruhiy tajribasidagi o‘rnini izohlash o‘zaro bog‘liq, lekin metodologik jihatdan farqlanuvchi vazifalardir. Shu bois musiqani falsafiy o‘rganishda tarixiy manbalarning ishonchliligini ta’minlash, mutafakkirlarga tegishli qarashlarni aniq kontekstda sharhlash va tarixiy fikrlarni zamonaviy ilmiy xulosalar bilan asossiz tenglashtirmaslik muhimdir. Mazkur yondashuv Forobiy merosining ilmiy qiymatini chuqurroq anglashga hamda musiqa falsafasini izchil, dalillarga asoslangan tarzda tadqiq etishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gökpınar Y. Some Notes on Woodwind Instruments in al-Fārābī’s Kitāb al-Mūsīqī al-kabīr // Journal of Music Archaeology. – 2023. – Vol. 1. – P. 185–200. – DOI: https://doi.org/10.1553/JMA-001-08.
2. Hafız M. al-Fārābī’s Philosophy of Music // Meshk Journal of Religious Musics. – 2024. – Vol. 1, № 1. – P. 1–18. – DOI: https://doi.org/10.26650/meshk.2024.0001.
3. History of Western Philosophy of Music: Antiquity to 1800 // Stanford Encyclopedia of Philosophy [Elektron resurs]. – URL: https://plato.stanford.edu/entries/hist-westphilmusic-to-1800/.
4. Schopenhauer A. The World as Will and Representation. – Vol. I / transl. by E. F. J. Payne. – New York: Dover Publications, 1969.
5. Kant I. Critique of the Power of Judgment / transl. by P. Guyer, E. Matthews. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
6. The Philosophy of Music // Stanford Encyclopedia of Philosophy [Elektron resurs]. – URL: https://plato.stanford.edu/entries/music/.
7. Yuldashev F. A. Abu Nasr Forobiy musiqa nazariyasining falsafiy-konseptual tahlili: monografiya. – Farg‘ona: FarDU nashriyoti, 2024. – 120 b. – ISBN 978-9910-784-07-1.